

МОРОЗ О. В.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного права
та процесу факультету № 6
(Харківський національний університет
внутрішніх справ)

УДК 347.44

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.2.11>

ЗМІСТ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ДОГОВОРУ

У статті здійснено аналіз поняття цивільно-правового договору з точок зору правочину, правовідношення та документу. Вказано не те, що поняття змісту цивільно-правового договору розглядають так само неоднозначно, як і поняття договору. Одні вчені зміст цивільно-правового договору пов'язують із умовами договору, а інші – з правами та обов'язками сторін. Відповідно до ч. 1 ст. 628 ЦК України зміст договору становлять умови (пункти), визначені на розсуд сторін та погоджені ними, і умови, що є обов'язковими відповідно до актів цивільного законодавства. Тобто у законодавстві чітко визначено, що зміст договору пов'язується із його умовами. Автор вважає за доцільне доповнити ч. 1 ст. 628 Цивільного кодексу України й викласти її у наступній редакції: “Зміст договору становлять умови (пункти), визначені на розсуд сторін та погоджені ними, і умови, що є обов'язковими відповідно до актів цивільного законодавства і визначають взаємні права й обов'язки сторін договору”. Виходячи із позиції, що зміст цивільно-правового договору пов'язують із умовами договору, автор здійснює аналіз істотних умов цивільно-правових договорів. До істотних умов цивільно-правових договорів, крім умов про предмет цивільно-правового договору, умов, які визначені законом як істотні для договорів даного типу, умов, щодо яких за заявою однією з сторін має бути досягнуто згоди, входять також умови, які є необхідними для договорів даного виду. Автор роботи визначає, що у чинному законодавстві відсутній чіткий механізм, за допомогою якого можливо було б провести визначення переліку необхідних умов, виходячи із змісту цивільно-правового договору. У роботі визначається, що необхідні умови для договорів певного виду можна встановити, аналізуючи нормативне визначення відповідного цивільно-правового договору.

Ключові слова: *поняття договору, зміст договору, істотні умови, цивільно-правовий договір.*

Moroz O. V. The content of the civil law contract

The analysis of the concept of the Civil Law Contract from the points of view of legal transaction, legal relationship and document is carried out in the article. It is defined that the concept of the content of the Civil Law Contract and the concept of the contract itself are interpreted similarly ambiguously. Some scientists connect the content of the Civil Law Contract with the conditions of the contract, and the other refer to the rights and duties of the parties. In accordance with Part 1 Article 628 of the Civil Code of Ukraine the content of the contract is comprised of the conditions (clauses), defined at the discretion of the parties and agreed by them, and the terms that are obligatory in accordance with the acts of civil legislation. That is, the law clearly states that the content of the contract is related to its terms. The author considers it appropriate to supplement Part 1 of Art. 628 of the Civil Code of Ukraine and to

state it in the following edition: “The content of the contract consists of conditions (clauses) determined at the discretion of the parties and agreed by them, and the terms that are mandatory in accordance with Civil Law and determine the mutual rights and obligations of the parties to the contract”. Based on the position that the content of the civil contract is related to the terms of the contract, the author analyzes the essential terms of civil contracts. The essential conditions of civil law agreements, in addition to the conditions on the subject of the civil law contract, the conditions defined by law as essential for contracts of this type, the conditions on which one of the parties must agree, are also conditions necessary for contracts. The author of the paper determines that the current legislation does not have a clear mechanism by which it would be possible to determine the list of necessary conditions, based on the content of the civil contract. The paper determines that the necessary conditions for contracts of a certain type can be established by analyzing the normative definition of the relevant civil contract.

Key words: *concept of contract, content of the contract, essential conditions, civil contract.*

Вступ: При переході України до розвинутої ринкової економіки та стрімкого розвитку підприємництва виникла необхідність реформ у сфері власності, а отже і підвищується роль цивільно-правового договору. Під час укладення договору виникають певні питання, які пов’язані з визначенням поняття цивільно-правового договору та його змісту. Дана проблематика є доволі актуальною й потребує нашого подальшого ґрунтовного дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питаннями загальнотеоретичних досліджень поняття та змісту цивільно-правового договору займалися такі цивілісти як: О. С. Іоффе, В. В. Луць, О. О. Красавчиков, В. Г. Олюха та інші учені.

Постановка завдання. Мета дослідження – загальне дослідження та аналіз змісту цивільно-правового договору.

Результати дослідження. У теорії цивільного права термін договір прийнято розглядати з точок зору правочину, правовідношення й документу. При цьому теоретична аргументація, яка лежить в основі даної думки, полягає у тому, що єдиним терміном договір охоплюються різні за змістом правові явища, такі як: домовленість, яка виступає різновидом правочину; правовідношення, яке виступає наслідком укладеної домовленості; та документ, як форма існування договірного правовідношення [1, с. 36].

Змістом домовленості виступає взаємне волевиявлення сторін цивільно-правового договору як юридична дія. Зміст договірного правовідношення складають права і обов’язки сторін цивільно-правового договору, які виникають внаслідок досягнення домовленості за всіма істотними умовами цивільно-правового договору. Зміст документу в його значенні договору виступають зафіксовані на матеріальному носії пункти домовленості, завдяки яким розкриваються суб’єктивні права і обов’язки сторін цивільно-правового договору [2, с. 29].

Юридичний словник Блека (США) договір визначає як “угоду між двома чи декількома особами, яка породжує обов’язок робити або не робити що-небудь” [3, с. 170]. У переважній більшості випадків цивільно-правовий договір визначається як угода двох чи декількох сторін, яка направлена на досягнення певного правового результату за допомогою здійснення дій правомірного характеру, результатом чого є виникнення, зміна чи припинення прав і обов’язків суб’єктів. Розглядаючи це питання необхідно врахувати особливості правової природи, істотні ознаки договору, та методи державного впливу й можливості обмеження свободи цивільно-правового договору в даних правовідносинах.

Цивільно-правовий договір виникає у результаті згоди учасників такого договору з усіх його істотних умов, є добровільним за своїм характером, а саме є таким, що заснований на вільному волевиявленні. Отже, примушення до укладення цивільно-правового договору не допускається. Даний договір передбачає формальну рівність сторін як у виборі партнерів майбутнього договору на переддоговірній стадії (укладення), за критерієм загального

або взаємного інтересу чи потреб різного роду, так і рівність сторін як партнерів діючого договору [4, с. 16-17].

В.Л. Мусіяка визначає договір основним правовим документом, який регламентує відносини інвестиційної діяльності [5, с. 51]. Соціально-економічний зміст цивільно-правового договору полягає у передачі певних економічних цінностей, а сам договір оцінюється виходячи із вартості предмету такого договору. Отже, важливою особливістю договору виступає еквівалентний характер взаємовідносин між учасниками такого договору, хоч дане твердження стосується не всіх цивільно-правових договорів.

В.Г. Олюха зазначає, що розкриття договору через термін “домовленість” звукує його зміст та фактично виключає конклюдентні дії і дії з передачі майна, які є необхідними поряд із домовленістю для укладення реальних договорів. Автор визначає договір як юридичний факт, а саме як правочин двох або більше осіб у визначеній законодавством формі, який спрямовано на встановлення, зміну чи припинення цивільних прав і обов’язків [6, с. 9]. С.О. Бородовський вважає, що автор не повністю враховує, що правочинна природа договору передбачає його формування на основі дій сторін, а домовленість є результатом таких дій. Визначення договору тільки через категорію дії “розмиває” його правову природу як результату цих дій – домовленості двох і більше осіб, заснованої на їх спільних діях, вираженої в єдиному волевиявленні та спрямованої на досягнення єдиного правового результату [4, с. 22].

Вчені-цивілісти визначення поняття змісту цивільно-правового договору розглядають так само неоднозначно, як і поняття договору. Одні вчені зміст цивільно-правового договору пов’язують із умовами договору, а інші – з правами та обов’язками сторін. Так, М.І. Бару вказує, що “права та обов’язки сторін знаходять своє закріплення у договорі” [7, с. 256]. Навпаки, О.О. Красавчиков розглядає зміст договору як систему тих умов, на яких він укладений. Він зазначає, що договірні умови закріплюють в своєму змісті досягнення сторонами даної угоди, їхнє спільне рішення із усіх важливих для них питань становлення визначеного правового зв’язку. Тобто, у самому договорі немає ніяких прав та обов’язків. У ньому тільки міститься конкретна правова модель того правовідношення, що виникає відповідно до закону на підставі договору [8, с. 125].

Згідно з ч. 1 ст. 628 ЦК України зміст договору становлять умови (пункти), визначені на розсуд сторін та погоджені ними, і умови, що є обов’язковими відповідно до актів цивільного законодавства [9].

На наш погляд у Цивільному кодексі України поняття змісту договору подано дещо у звуженому вигляді. Вважаємо за необхідне ч. 1 ст. 628 Цивільного кодексу України доповнити та викласти у наступній редакції: “Зміст договору становлять умови (пункти), визначені на розсуд сторін та погоджені ними, і умови, що є обов’язковими відповідно до актів цивільного законодавства і визначають взаємні права й обов’язки сторін договору”.

Умови цивільно-правового договору прийнято поділяти на істотні, звичайні та випадкові.

Звичайні умови обов’язкові для сторін відповідно до актів цивільного законодавства, а тому, при укладенні договору погодження таких умов не є обов’язковим. В.В. Луць вважає, що такі умови не потребують обов’язкового узгодження, адже вони визначаються у законі або іншому нормативному акті й стають обов’язковими для сторін внаслідок самого факту укладення договору [10, с. 30].

Знаний цивіліст О.С. Іоффе вказував, що звичайними умовами є умови, наявність чи відсутність яких на факт укладення договору ніякого впливу не має. Отже, не має практичної необхідності включати звичайні умови у цивільно-правовий договір, адже вони сформульовані у законі або інших нормативних актах й, погоджуючись укласти даний договір контрагенти цим самим виражають згоду підкоритися таким умовам [11, с. 387-388].

Так, В.Г. Олюха зазначає, що хоча перелік істотних умов договору закріплено у законі, вони набувають конкретного змісту виключно у цивільно-правовому договорі, за умови погодження їх сторонами. Для звичайних же умов характерною ознакою є те, що сторони

можуть їх навіть не передбачати в договорі, і це не буде породжувати негативних наслідків у вигляді недійсності чи неукладення договору [12, с. 48].

Випадковими будуть вважатися такі умови цивільно-правового договору, які погоджені сторонами відступаючи від положень диспозитивних норм або з метою розв'язання питань, які не врегульовані чинним законодавством [13, с. 645]. Коли випадкові умови включаються сторонами у цивільно-правовий договір, то їм надається важливе значення, а саме вони розглядаються сторонами як істотні. Протягом останнього часу цивілісти виражають думку, що підстави виділення в змісті договору будь-яких інших видів умов, крім істотних, відсутні.

Необхідно вказати, що істотними умовами виступають умови, які є необхідними для укладення цивільно-правових договорів певного виду. За відсутності навіть однієї з таких умов цивільно-правовий договір не може вважатися укладеним. У разі досягнення згоди щодо істотних умов, цивільно-правовий договір набирає чинності, навіть якщо взагалі відсутня згадка стосовно будь-яких інших умов.

Відповідно до ч. 1 ст. 638 ЦК України [9] істотні умови цивільно-правових договорів поділяються на чотири групи:

- умови про предмет договору;
- умови, які визначені законом як істотні для договорів даного типу;
- умови, які є необхідними для договорів даного виду;
- умови, щодо яких за заявою однією з сторін має бути досягнуто згоди.

Розглянемо таку істотну умову цивільно-правових договорів як умову про предмет. Ця умова є найважливішою з поміж усіх істотних умов, оскільки не визначивши предмет цивільно-правового договору неможливо й встановити зміст договірних зобов'язань, а тому й неможливим є і укладення такого договору.

Предмет цивільно-правового договору визначається в момент укладення договору; без предмета існування цивільно-правового договору є неможливим; без погодження предмета цивільно-правового договору не може виникнути й самого зобов'язання.

Проте розуміння предмету цивільно-правового договору досить неоднозначне. Одні вчені розглядають предмет договору виключно як певне майно, а інші ж як певну правомірну дію, що обумовлена змістом цивільно-правового договору.

Так, О.В. Дзера до предмета різних цивільно-правових договорів відносить речі [2, с. 100]. С. Шимон вказує, що визначення предмета речі не дає ніякого уявлення щодо природи відносин, які виникають на основі укладеного цивільно-правового договору, оскільки річ може бути передана у власність, користування, на зберігання тощо. Автор визначає, що конкретизація мети цивільно-правового договору відбувається внаслідок відповіді на питання, що саме сторони домовляються робити з цією річчю, а отже предметом цивільно-правового договору вона вважає дію, яку необхідно вчинити для досягнення мети конкретного договору [14, с. 61, 63].

Проте серед вчених-цивілістів й третя позиція що стосується предмета цивільно-правового договору. Така позиція виражається у тому, що предмет цивільно-правового договору має складну конструкцію, а тому, окрім дій, що повинні вчинятися сторонами, до нього необхідно відносити також і речі матеріального світу, щодо яких вчиняються такі дії [15, с. 41]. Ф.І. Гавзе до предмета договору відносив дії, які повинен вчинити боржник, й водночас об'єкт, на який спрямовані такі дії [16, с. 26].

Ми вважаємо, що вищевказана позиція, відносно предмета цивільно-правового договору заслуговує на увагу, оскільки хоча для певних видів договорів законодавець визначив предмет договору як речі, а для інших видів договорів предмет договору у законодавстві не визначено, однак науковці визначають його як речі й дії зобов'язаної особи.

Проаналізуємо наступну групу істотних умов цивільно-правових договорів – умов, які визначені законом як істотні для договорів даного типу.

Цивільний Кодекс України визначаючи істотні умови цивільно-правового договору, відсилає до спеціальних норм, які присвячені договорам даного виду, й називає істотними,

насамперед, ті умови, що визнані такими відповідно із законом й передбачені як обов'язкові самими нормами права, які регулюють дані договірні відносини.

Таке характерно й при визначенні істотних умов договору оренди землі. Стаття 15 Законі України «Про оренду землі» [17] до таких умов відносить:

- об'єкт оренди (кадастровий номер, місце розташування та розмір земельної ділянки);
- дата укладення і строк дії договору оренди;
- орендна плата із зазначенням її розміру, індексації, способу й умов розрахунків, строків, порядку її внесення та перегляду та відповідальності за її несплату.

Умови цивільно-правового договору, що визначені законом істотними для договорів певного типу відображаються у чинному законодавстві. Тому при їх визначенні відсутні особливі труднощі.

Перейдемо до розгляду наступної групи істотних умов цивільно-правових договорів – умови, які є необхідними для договорів даного виду.

Необхідні умови договору, на відміну від істотних умов не впливають на сутність й зміст цивільно-правового договору, а отже вони й не будуть узгоджуватися сторонами даного договору. Такі умови є приписами законодавця в імперативній формі й виключно тому будуть відображені у цивільно-правовому договорі.

У чинному законодавстві відсутній механізм, за яким можна було б здійснити перелік необхідних умов, виходячи із змісту того чи іншого цивільно-правового договору.

Але можна дійти висновку, що встановити необхідні умови для цивільно-правових договорів даного виду можна аналізуючи визначення відповідного цивільно-правового договору, яке наведене в законодавстві. Кількість істотних умов договору, які необхідні для будь-якого виду цивільно-правового договору, повинна бути мінімальною й обмежуватися тільки умовами, без яких неможливо й існування такого договору.

Вчені-цивілісти, здійснюючи розгляд істотних умов цивільно-правових договорів за ознакою необхідності для договору певного виду, крім умови про предмет договору, відносять ще й таку умову, як ціна для оплатних договорів й строк для строкових договорів.

У відповідності з основними положеннями цивільного права, ціна договору, як і його предмет, відносяться до основних умов, що відносяться майже до усіх видів правочинів. Проте віднесення ціни до істотних умов цивільно-правового договору у юридичній літературі можна вважати спірним. Деякі науковці вважають, що істотною умовою будь-якого відшкодувального цивільно-правового договору виступає ціна, а тому надзвичайно важливе значення мають положення, які регулюють умови договору про ціну. Інші вчені відносять умову про ціну не до істотних умов цивільно-правового договору, а до звичайних.

При укладенні будь-якого цивільно-правового договору за допомогою вчинення певних дій також визначаються й часові межі його виконання, встановлюється момент укладення цивільно-правового договору й період, протягом якого такий договір буде чинним.

Так, В.П. Грибанов, аналізуючи строки, зазначав, що люди можуть прив'язати ту чи іншу діяльність до певного моменту або відрізка часу та тим самим встановлювати строки для здійснення тих або інших дій [18, с. 9].

Згідно з ч.1 ст.19 Закону України «Про оренду землі» [17] строк дії договору оренди землі визначається за згодою сторін, проте не може перевищувати 50 років. Дата закінчення дії договору оренди обчислюється від дати його укладення.

У випадку якщо строк не зазначений в цивільно-правовому договорі, сторони визначають його часовими критеріями, які визначені у законодавстві.

Проаналізуємо наступну групу істотних умов цивільно-правових договорів – умови, щодо яких за заявою однією з сторін має бути досягнуто згоди.

Сторони цивільно-правового договору у момент його укладення можуть визнати недостатніми ті умови, які названі істотними в законодавстві чи є необхідними для договорів даного виду, й забажати включити в цивільно-правовий договір якісь додаткові умови, без яких домовленості, на їхню думку, не може бути досягнуто. У такому випадку такі умови,

включені до змісту договору на вимогу однієї зі сторін майбутнього цивільно-правового договору, також будуть набувати значення істотних.

У разі, якщо одна сторона вимагає включення якоїсь умови у цивільно-правовий договір, а інша сторона не погоджується, то даний договір не може вважатися укладеним. Дана група істотних умов надає змогу учасникам цивільних відносин укласти цивільно-правові договори з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей і побажань.

Висновки. Таким чином, детальний аналіз змісту цивільно-правового договору виходячи із його істотних умов має важливе науково-практичне значення, оскільки відсутність у законодавстві деяких важливих положень перешкоджає можливості належного захисту прав сторін даного договору.

Список використаних джерел:

1. Апанасюк М. П. Договір ренти: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2004. 189 с.
2. Зобов'язальне право: теорія і практика: Навч. посібн. / О. В. Дзера, Н. С. Кузнєцова, В. В. Луць, та інші; За ред. О. В. Дзери. Київ : Юрінком Інтер, 1998. 912с.
3. Black's Law Dictionary. 5-th editionn. Minn.: St. Paul, 1983. 755 p.
4. Бородовський С. О. Укладення, зміна та розірвання договору у цивільному праві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Івано-Франківськ, 2005. 211 с.
5. Мусяка В. Л. Правовые основы предпринимательской деятельности. Харьков : Юристь, 1997. 140 с.
6. Олюха В. Г. Цивільно-правовий договір: поняття, функції і система: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2003. 20 с.
7. Советское гражданское право / Под ред. В. Ф. Маслова, А. А. Пушкина Київ : Вища школа, 1977. 477 с.
8. Красавчиков О. А. Юридические факты в советском гражданском праве. Москва : Госюриздат, 1958. 183 с.
9. Цивільний кодекс України: від 16.01.2003 р. № 435–IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. Ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 25.03.2022 р.).
10. Луць В. В. Контракты у підприємницькій діяльності. Київ : Юрінком Інтер, 2001. 560 с.
11. Иоффе О. С. Обязательственное право. Москва : Юр. лит. 1975. 880 с.
12. Олюха В. Г. Цивільно-правовий договір: поняття, функції та система: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ. 2003. 189 с.
13. Цивільне право України: Підручник: У 2-х кн. / О. В. Дзера (кер. авт. кол.), Д. В. Боброва, А. С. Довгерт та ін. Київ : Юрінком Інтер, 2004. Кн. 1. 736 с.
14. Шимон С. Об'єкт і предмет договору і цивільного правовідношення: нотатки до наукової дискусії. *Юридична Україна*. 2011. № 4. С. 58-64.
15. Паснок А. Характеристика особливостей предмета договору роздрібної купівлі-продажу як однієї з його істотних умов. *Підприємство, господарство і право*. 2017. № 2. С. 40-45.
16. Гавзе Ф. И. Обязательственное право (общие положения). Минск : Из-во БГУ им. В.И. Ленина, 1968. 128 с.
17. Закон України «Про оренду землі»: від 06.10.1998 р., № 161-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 46-47. Ст. 280. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14#Text> (дата звернення: 25.03.2022 р.).
18. Грибанов В. П. Сроки в гражданском праве. Москва : Знание, 1967. 49 с.

